

ОДЈЕК ОДЛУКА ДРУГОГ ЗАСЕДАЊА АВНОЈ-а

О историјским одлукама Другог заседања АВНОЈ-а народ Шумадије је обавештен гхреко радио-станице „Слободна Југославија“ и радио-станица савезничких земаља. Убрзо је и Покрајински комитет Србије издао проглас о заседању и његовим одлукама. „Глас“, лист Јединственог народноослободилачког фронта Србије, (бр. 7, од децембра 1943), објавио је уводни чланак Петра Стамболића о значају заседања. У децембру 1943. одлуке Другог заседања АВНОЈ-а проучавали су политички радници на курсу при Окружном комитету Крагујевца.

Политички радници, старешине и борци одреда и активисти НОП-а у антифашистичким организацијама упознавали су народ Шумадије са одлукама Другог заседања АВНОЈ-а усмено и писаном речи. Народ је те одлуке цримио с разумевањем и одобравањем. У њима је видео гаранцију остваривања својих тежњи. Биле су оне убојито оружје за разбијање редова непријатеља и подстицај даљем развоју НОП-а у Шумадији.

Члан Покрајинског комитета и вршилац дужности команданта Главног штаба Србије Петар Стамболић, који је тада радио на пункту Покрајинског комитета у Београду и био добро обавештен о томе како су одлуке Другог заседања примљене у Србији, писао је 12. децембра 1943. политичком комесару Главног штаба Србије Моми Марковићу:

„Стварање НКОЈ овде је узбудило духове. Дражиновцима је остала само недићевска парола: „Моша није Србин“, да су сви Хрвати. Поразио их је став Савезника. Свакако да ће доћи до зближавања великосрба. Иначе, народ је овде одушевљен. би 1Л/М/ПЛПА/ стотине људи за одред у Београду; чекају на одлазак неки врло добри људи. .

А у писму Милисаву и Бранку (Недељку Карајичићу и Драгом Стаменковићу) Петар Стамболић 25. децембра изнео је с каквим су огорчењем квислиншке власти, великосрпска буржоазија и

⁶³ Архив Србије, ПКС-404.

четници Драже Михаиловића примили одлуке Другог заседања АВНОЈ-а:

„Пријем одлука АВНОЈ-а чуо се у Београду. На славама о светом Николи (19. децембар — И. Ђ.) само се о томе причало. Недићевце је ухватио страх. Велибор Јонић (министар просвете у Недићевој влади — И. Ђ.) под претњом казне наредио је да сви професори из Београда дођу на његово предавање у Коларчеву задужбину. Он је рекао да неће трпјети неутралност и да се све бриге заборава, јер је његова и многих од њих, глава у питању. Предузимају очајничке мере да слома талас левичарства у средњим школама. Навео је пример 20 ђака из Ниша који су отишли у одред . . . и на крају закључио да није лако влади у емиграцији“⁸⁴

- У наставку Стамболић пише да је народ добро примио одлуке АВНОЈ-а, да је огроман број људи више него икада до сада дошао до сазнања о издаји Драже Михаиловића, на основу пуштања из затвора и логора четничких присталица и испољене сарадње са Немцима и недићевцима на Космају. Многи су о одлукама Другог заседања АВНОЈ-а сазнали преко квислиншког дневника „Ново време“ и штампе Независне државе Хрватске (НДХ). Радници су преносили гласила НДХ из Земуна, где су радили, у Беопрад, где су становали. У њима су била наведена имена и фукције свих чланова АВНОЈ-а и НКОЈ-а.”

Стамболић је 1. јануара 1944. године „Милисаву и Бранку“ поново писао:

„ ... Ситуација у Србији развија се тако да Недић и Дража, Дража и Немци прелазе на отворену сарадњу. Бледе разлике између прве двојице, а мало се разликује и по начину деловања и служби окупатору и по паролама. Мобилизација једних и других спроводи се уз помоћ Немаца. На терену округа Београдског заједно дјелују Немци, Недићевци, специјална полиција и четници. Народ се одупире покушајима мобилизације једних и других . . .“⁸⁵

У време Другог заседања АВНОЈ-а Немци су се у Србији спремали за одбрану Балкана и за то окупљали „све националне снаге за борбу против комуниста“. Квислиншке снаге су дошле до сазнања да ће Немачка изгубити рат, што није могло да их не деморалише. Четници Драже Михаиловића су се борили у жељи да освоје одлучујуће позиције у Србији па је истина о њима, избегличкој влади и краљу, под чијим су окриљем били, дата у одлукама Другог заседања АВНОЈ-а, била за њих више него тешка, она је убрзала процес одвајања четника од народа Шумадије.

Четници су у Шумадији, још дуго остали бројни, али то више није био израз њихове снаге. Ослоњени само на окупатора и остале

⁸⁴ Архив Србије, ПКС-450.

⁸⁵ Архив Србије, ПКС-465.

домаће издајнике спроводили су мобилизацију и терорисали народ уз много демагогије и онажну политичку пропаганду.

Недићевци и четници слично су реаговали на одлуке Другог заседања АВНОЈ-а.

Немци су (према „Новом Времену“ од 8. децембра 1943) објавили у „Вилхемштрасеху“ да је одржано Друго заседање АВНОЈ-а и да појаву југословенског комунистичког кабинета (владе) сматрају важним догађајем.

Позивајући се на радио-вести „Јунајтед преса“, „Ново Време“ је, такође 8. децембра саопштило да је образовање привремене владе, са Јосипом Брозом Титом на челу, југословенска влада у емиграцији примила са запрепашћењем. Квислиншка влада Милана Недића издала је 19. децембра 1943. године саопштење о свом ставу према Националном комитету ослобођења Југославије:

*„Партизанско комунистичка влада Ивана Рибара и Јосипа Броза Тита, образована на територији бивше Југославије, лишена је сваког моралног, правног и политичког основа да говори у име српског народа. Створена по налогу Москве а подржана од Лондона и Вашингтона, са циљем да постане ново упориште за комунистичку делатност на територији коју Совјети хоће да приграбе за себе; та такозвана југословенска народно ослободилачка влада јесте, у ствари, скуп професионалних терориста у служби Москве“.*⁶⁶

Четници су децембра 1943. године објавили две изјаве против одлуке Другог заседања АВНОЈ-а. Прву је потписао Централни национални комитет Краљевине Југославије и у њој се између осталог каже:

„Поздрављајући одлучну изјаву Краљевске Југословенске владе у Каиру поводом образовања тзв. Врховног законодавног одбора привремене владе Ивана Рибара, Моше Пијаде, Јосипа Руха и Јосипа Броза (Тито) Централни и национални комитет Краљевине Југославије са своје стране изјављује:

Да су сви Срби, сви југословенски оријентисани Хрвати и сви Словенци одани народној династији Карађорђевића са којим су судбински повезани и ушли у овај рат . . .

*Да Срби, Хрвати, Словенци признају само једног Врховног команданта његово величанство краља Петра II, и само ону владу коју он поставља . . .”*⁶⁷

Другу изјаву су потписали министар војске, морнарице и ваздухопловства и начелник штаба Врховне команде — армијски генерал Дража М. Михаиловић, а за национални комитет — др Стеван Мољевић, за удружене демократске странке и неполитичка народна друштва — др Живко Топаловић. У њој се понављају и наведене

⁶⁸ „Ново време“ 19. децембар 1943. године.

⁶⁷ Архив Србије, ЧА, „ДМ“-ВК-31.

тврдње, истиче да је формирана „комунистичка влада, која је добила оружје од Италијана“, и да су „донете одлуке“. Упућује се и апел Савезницима да спрече диктатуру, тражи „прекид братоубилачког рата“ и истиче да ту изјаву дају „представници Срба, Хрвата и Словенаца“.

Четници су тачно проценили политички значај Другог заседања АВНОЈ-а, па су појачали политичку пропаганду против његових одлука и убрзали формирање „Равногорских народних одбора“ у селима, општинама, срезovima, окрузима и „Покрајини Србији“. Све је то било део убрзаних припрема за одржавање његовог конгреса, који је требало политички да оспори одлуке Другог заседања АВНОЈ-а.

ЧЕТНИЧКИ „СВЕТСАВСКИ КОНГРЕС“

Крајем 1943. и почетком 1944. четнички покрет је био у тешкој војно-политичкој кризи. Њу су убрзали: порази четника у борби против НОВ и ПОЈ, сарадња са окупатором и другим издајницима, заоштреност односа са Савезницима, војно-политички успеси НОП-а крунисани Другим заседањем АВНОЈ-а и признањем Савезника (Техеранска конференција је НОВЈ признала као јединог борца у земљи против окупатора и као савезничку војску којој ће једино у будуће пружати сву моралну, материјалну и политичку помоћ, четници на њој нису ни поменути).

Било је и других знакова те кризе.

У малом броју јединица бивше југословенске војске, која су априла 1941. избегле на Блиски исток, избила је 1. јануара 1944. побуна против Врховне команде Драже Михаиловића и избегличке владе због њихове неактивности у борби против окупатора и издајника. Патриотски расположени официри су формирали Народноослободилачки одбор, издали проглас и напали политику избегличке владе и Врховне команде, а припаднике југословенске војске позвали да пређу на страну НОВЈ и о томе обавестили савезничку команду. У Ел Аришу и Каиру 7. јануара 1944. године за НОП се изјаснило 842 војника, подофицира и официра. Та побуна је угушена.

Министар у избегличкој влади Сава Ковачевић је 16. јануара 1944. на страницама „Њујорк Тајмса“ изјавио да се не слаже са политиком избегличке владе и да прелази на страну Народноослободилачког покрета Југославије.

Председник владе Велике Британије Винстон Черчил наредио је почетком децембра 1943. Врховној команди за Средоземље да повуче војне мисије од четника, а краљу Петру II и председнику избегличке владе Божидару Пурићу је саветовао да Дражу Михаиловића разреше дужности и покушају постићи споразум са Титом „док није постао јачи“. Он је 8. јануара 1944. писао Титу:

„ ... Ја сам одлучио да Британска влада не даје више војничку подршку Михаиловићу и даваћемо од сада помоћ само Вама, а био бих задовољан ако би југословенска краљевска влада њега одстранила из свог састава ...”

Потом је додао о краљу Петру II:

„Ми ћемо у сваком случају да останемо у званичним односима са њим, док ћемо Вама истовремено давати сву војничку подршку .. .”

Из Москве је почетком јануара 1944. кренула, преко Ирана и Каира, упућена Врховном штабу НОВ и ПОЈ прва совјетска војна мисија.

Врховни командант НОВ и ПОЈ објавио је 6. јануара 1944. године упозорење грађанима Југославије у служби окупатора да једино преласком на страну НОВ и ПОЈ могу да оперу срамоту због служења непријатељу.

Да би се извуклпГ из кризе, четници су своју активност крајем 1943. и почетком 1944. године усмерили у три правца:

— повећали су политичку активност у земљи и иностранству да поврате пољуљани углед и покушали да се ослоне на САД уместо на Велику[^] Британију.

— појачали су војне и политичке нападе на НОП уо{Ште и терор над народом, нарочито у Шумадији, да би спречили осипање својих редова и народ присилили на послушност, и

— писаним споразумима су ојачали сарадњу са окупатором и осталим издајницима у борби против НОП-а.

Тежиште им је ипак било на унутрашњим војно-политичким питањима. Желели су да добију сагласност и подршку бивших политичке странака и политичара у земљи и обезбеде јаке војно-политичке позиције, пре свега у Србији, у нади да ће Савезници, када дођу, признати оне снаге које на том подручју затекну. Сматрали су да ће им то донети афирмацију и у иностранству и обезбедити повратак друштвено-политичког уређења у земљи.

Највећу препреку у остваривању тих циљева чиниле су им одлуке Другог заседања АВНОЈ-а. Зато су највиша војно-политичка руководства четничког покрета, Врховна команда Југословенске војске у отаџбини и Централни национални комитет Краљевине Југославије, одлучили да од четника и бивших политичара створе политичко тело које ће се својим ставовима и одлукама супротставити Другом заседању АВНОЈ-а. То је требало да учини Конгрес народних и демократских представника Југославије, у ствари, најреакционарних буржоаских снага и пропалих политичара бивше Југославије у земљи, који су, већином, до тада на неки начин били повезани са окупатором и издајницима. Око четничке политичке платформе требало је окупити све оне снаге у Југославији које су се бориле против НОП-а, и на тај начин, поред осталог четнички покрет представити у земљи и у иностранству као општејугословенски покрет.

Децембра 1943. године састао се четнички Централни национални комитет краљевине Југославије (ЦНККЈ) и донео ову изјаву о томе:

„ ... Да су сви Срби, сви југословенски оријентисани Хрвати и сви Словенци ОДАНИ НАРОДНОЈ ДИНАСТИЈИ КАРАЂОРЂЕВИЋА СА КОЈОМ СУ СУДВОНОСНО И УШЛИ У ОВАЈ РАТ...“ и да Срби, Хрвати и Словенци признају само једног Врховног команданта ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО КРАЉА ПЕТРА II, и само ону владу коју он поставља ..,¹⁶⁸

Вероватно је ЦНККЈ тада одлучио да се одржи „конгрес“. Услови за то су били углавном повољни: Немци су одбацили снаге НОВЈ од западних граница Србије, у Шумадији и западној Србији налазиле су се мале снаге НОП-а, уговори са Немцима о сарадњи у борби „против комуниста“ обезбеђивали су четницима мирну ситуацију и са те стране. За место одржавања конгреса изабрано је село Ба, на граници Шумадије и западне Србије, око 80 км од Београда, изван границе „уговорене зоне“ у којој су четници сарађивали са Немцима. Како је то била највећа и најважнија четничка политичка манифестација од њиховог постојања, она је темељито припремљена. У томе су учествовали највиши четнички војни руководиоци и велики број предратних грађанских политичара.

Четнички емисари су се размилели по Београду и другим већим местима и нудили познатијим политичким личностима министарске положаје за учешће на „конгресу“.

За „конгрес“ је припремљена и „Равногорска омладина“. Од 14. до 16. јануара 1944. у селу Прањани, срез таковски одржан је четнички омладински конгрес коме је присуствовало око 100 делегата. Према нареду четничке Врховне команде на конгрес су из сваког корпуса упућена два омладинца, са пуномоћјима команданата корпуса. Делегати из великих градова долазили су без пуномоћја. Сви делегати су се јавили штабу I. равногорског корпуса 11. јануара. Конгрес је за омладинску организацију усвојио назив „Уједињена демократска омладина Југославије“. Њено руководеће тело, Централни омладински одбор делегирао је у Врховну команду три члана. Формирана су и три покрајинска омладинска горска штаба — за Србију, Хрватску и Словенију. До априла 1944. у сваком корпусу је образован „Омладински центар“, у свакој бригади „горске ћелије“, а у евагтм гелу „сеоски омладински одбор“. У то време формирана је и „Женска равногорска омладина санитета“ (ЖРОС).

Око 15. јануара стигли су у село Ба делегати бивших политичара и четници који су припремали конгрес и последње припреме завршили на лицу места.

Обезбеђење рада конгреса било је поверено I. равногорском корпусу, ојачаном за ту прилику, са по једном бригадом Рудничког, Ваљевског корпуса. Широко подручје око села Ба било је густо поседнуто четничким јединицама.

Да би рад конгреса повезали са херојском борбом српског народа за слободу четници су злоупотребили заставе два чувена пука српске војске, 2. гвозденог и 10. Јаковског, донели их из лузеја на

*⁸ Архив Србије, ЧА, ВК-„ДМ“-31.

Опленцу и њима украсили конгресну салу, а по његовом завршетку пронели их на одржаној паради.

** Конгрес је дпржан у основној школи. До његовог почетка стигло је 274 делегат⁶⁹ Присутни делегати, не улазећи у то колико је ко кога стварно представљао, били су „из Србије, Хрватске, Славоније, Јужне Србије, Црне Горе, Далмације, Бачке, Срема и Баната". Већина их је сишла из воза на железничкој станици Кадина Лука, Пјрошла поред 30 немачких војника, који су као стална посада обезбеђивали ту станицу, и преко Славковице пребацили се у, 10 км удаљено село Ба.⁷⁰

Конгресу је присуствовао и члан америчке војне мисије поручник Џорџ Мусулин кога су називали Жорж, Георг, Ђорђе. Конгрес је почбб"25. јануара у 8 часова.

Иоеде три дана рада конгрес је усвојио „резолуцију о наредним задацима" као „општенародни програм", чији је војни и политички садржај био уперен против НОП-а Југославије. Резолуција је одбацила одлуке Другог заседања АВНОЈ-а, пружила пуну подршку избегличкој влади и Дражи Михаиловићу, изразила непријатељство према немачком окупатору и одлучност да се мобилишу „сви антикомунистички расположени Срби за спас Српства". Тада су четници први пут прихватили принцип федерализма у типу уставне парламентарне монархије, за уређење послератне Јуогбславије. У области социјално-економских проблема изнето је начело „општекултурних и других промена" које су биле више пропагандне паролe него програмска начела.

Конгрес је одлучио да се ЦНККЈ прошири новим члановима из разних политичких странака и поверио изабраном организационом одбору (Топаловић, Васић, Мољевић) да ту одлуку спроведе. Највећа достигнуће конгреса свакако је „формирање", макар и на папиру, „Југословенске" народне демократске заједнице. Суштински, рад конгреса се свео на то да потврди да су четници Драже Михаиловића добро радили, да свим снагама треба да наставе борбу против НОВ и ПОЈ и да око себе за њу окупе све антикомунистичке снаге у Југославији. Прокламовано је да ће се послератна Југославија изграђивати на идејама четничког равногорског покрета као уставна парламентарна монархија.

Са конгреса су упућени поздравни телеграми краљу Петру II, избегличкој влади, Черчилу, Рузвелту и Стаљину.

⁶⁹ Јозо Томашевић, Четници у другом светском рату, Загреб 1979. стр. 355, и још неки извори тврде да их је било 300.

⁷⁰ Као представници странака или самосталне личности на конгресу су учествовали др Живко Топаловић, шеф Социјалистичке партије Антон Крејчи, адвокат бивши посланик Југословенске националне странке избеглица из Марибора, Велимир Јојић, пензионисани директор гимназије из Андријевице и бивши посланик Демократске странке, инж. Владимир Предавец, из Дугог Села код Загреба, по једнима представник Владимира Мачека из ХСС, а по другим самостална личност, Мустафа Мулалић, публициста и бивши посланик Југословенске националне странке из Ливна, као представник Муслимана. Конгресу су још присуствовали: др Стеван Мојевић, Драгиша Васић, Младен Жујовић, Ђуро Виловић, Нико Братуловић, Аљам Прибићевић и др.

После завршеног конгреса 28. јануара, одржан је политички збор у селу Ба, коме су присуствовали делегати конгреса и сељаци околних села. На збору је прво говорио Дража Михаиловић. Он је истакао да ће велике силе ускоро победити Немачку и да ће четници учествовати у тој победи. После њега говорио је др Живко Топаловић и овде као и на конгресу, било је доста претњи Немачкој, нашта Немци ни пре ни касније нису обраћали много пажње.

Четници су конгрес назвали „Светосавским“, по Светом Сави, који се празнује 27. јануара. Он је требало да удари темеље уједињењу рекреационих снага у Југославији, да скрене пажњу светске јавности на четнике и, пре свега, да мобилише све снаге у земљи и иностранству против НОП-а Југославије и наравно, одлука Другог заседања АВНОЈ-а.

Међутим, у земљи је мало ко био задовољан, а у свету је мало ко био заинтересован за „Светосавски“ конгрес и његове одлуке. Неслагање између четника и бивших политичара чак је још више продубљено.

Велики број домаћих (буржоазних) примио је одлуке конгреса са пуно ограда и резерви. Оне су у неку руку значиле и супротстављање емигрантској југословенској влади, мада јој је јавно изражена подршка, а за такав став мало ко је био. Али сви су били јединствени у једном: да се треба супротставити НОП-у и свим снагама обезвредити одлуке Другог заседања АВНОЈ-а.

Четничка Врховна команда, ЦНККЈ, њен извршни Организациони одбор и емигрантска влада уз помоћ Америчке војне мисије покушали су да у земљи и иностранству истакну велики значај овог конгреса и на тај начин поврате поверење савезника у четнички покрет, али су та настојања остала узалудна.

У одлукама Светосавског конгреса четници су формално добили (четничко) покриће и сагласност за сарадњу са окупатором и издају, терор, насиља и злочине над народом. Стављено им је у задатак да још упорније наставе борбу против НОВ и ПОЈ и да у тој борби мобилишу што веће снаге у целој Југославији а нарочито Србе. Практично, то је значило сарадњу и са окупатором. Те одлуке су утицале и на четничку борбу против НОП-а у Шумадији⁷⁰ ЈУ су, после конгреса, још упорније и одлучније наставили.

Још док је трајао Светосавски конгрес секретар Окружног комитета КПЈ Чачка, Милош Минић Црни, писао је, 28. јануара 1944. окружном комитету КПЈ Крагујевца:

„Код нас ситуација изгледа оваква: обе таковске бригаде већ 3—4 дана налазе се у селу Ба. Тамо је стигао и Дража. Они тамо нешто конферирју. У току зиме четници су у таковском крају били мање-више пасивни ... У овом срезу пате од склерозе ... Тренутно простор од Рудника до Пожеге је празан ..”⁷¹

⁷¹ Архив Србије, ОК Ар.-352.

Покрајински комитет Србије такође је био обавештен о раду овог конгреса. Петар Стамболић је 8. фебруара писао Драгом Стаменковићу и Недељку Карајичићу:

„... Дража ствара и створио је неки Национални комитет. Издали су проглас који су потписали др Живко Топаловић и Дражо Михаиловић. Изјаву је прочитао Дража (а потписао је и др Стеван Мољевић — И. Ђ). Тај проглас уперен је против народнослободилачке војске и нагие владе, а за краља и отаџбину ..”⁷²